

TRADICIONALNI I SUVREMENI PRISTUP U RADU S DJECOM S POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Doc. Dr. EDIN MUJKANOVIĆ
Prof. dr. SADETA ZEČIĆ

SAŽETAK:

Predmet istraživanja je analiza i komparacija tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Potrebno je utvrditi vrijednosti, karakteristike, sličnosti i razlike, kao i prednosti i nedostatke jednog i drugog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Praktični i teorijski značaj predmetnog istraživanja ogleda se u činjenici da na osnovu dobijenih rezultata istraživanja ponudimo jasne smjernice svim učesnicima inkluzivnog procesa kako bi obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju bilo još uspješnije, a sve u cilju potpune integracije i socijalizacije djece s poteškoćama u društvu. Društveni značaj ovog istraživanja ogleda se u pokušaju da se kroz ispitivanje i analizu stavova i mišljenja nastavnika, roditelja i učenika o tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju može uveliko doprinijeti prevazilaženju predrasuda o ovoj populaciji učenika.

Rezultati ovog istraživanja mogu biti dobar pokazatelj obima i vrste podrške koji su potrebni svim sudionicima suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju u procesu reorganizacije redovnog sistema odgoja i obrazovanja po načelima inkluzivne politike i prakse. Rezultati ukazuju na potrebu približavanja dva sistema, tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, prije svega u cilju obezbjeđivanja neophodne podrške djeci s poteškoćama u razvoju koja su uključena u redovne škole, ali i na potrebu adekvatnog informisanja nastavnika redovnih škola, učenika, roditelja i šire javnosti o specifičnim potrebama djece s poteškoćama u razvoju, njihovim sposobnostima i mogućnostima. Smatramo da bi se na ovaj način stvorila povoljnija klima za šire uključivanje ove djece u sistem redovnog odgoja i obrazovanja.

Ključne riječi: *tradicionalni i suvremeni pristup, djeca s poteškoćama u razvoju*

UVOD

Tradicionalni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju ili specijalno školstvo predstavlja jednu od najmlađih grana školstva. Specijalni odgoj i obrazovanje provodi se u predškolsko i školsko doba, a usmjeren je na rehabilitaciju/rehabilitaciju djece s poteškoćama u razvoju s ciljem da se razviju i osposobe za aktivno uključivanje u društveni život i osposobe za profesionalnu djelatnost u skladu sa sklonostima i sposobnostima (7;9).

Tradicionalni pristup temelji se na shvatanju da se u specijalnim ustanovama mogu osigurati mnogo bolji uslovi za rad i razvoj učenika s poteškoćama u razvoju. Razvojem društva, strujanjem savremenih ideja sa zapada i pod uticajem različitih međunarodnih organizacija i drugih faktora zainteresiranih za razvoj obrazovnog sistema počelo se sve češće postavljati pitanje opravdanosti specijalnog odgoja i obrazovanja, posebno odvajanja učenika s lakšim poteškoćama u razvoju. U ovom trenutku na našim prostorima inkluzivni proces nije ostvariv za svu djecu s poteškoćama u razvoju zbog brojnih objektivnih i subjektivnih razloga. Ne mogu i neće se sva djeca uključiti u nastavni proces u redovnoj školi, ali najveći broj djece s poteškoćama u razvoju mogu i trebaju biti uključena i prihvaćena sa svojim vršnjacima.

Činjenica je da svi trebaju imati šansu, ali pružanje šanse često dovodi do lošeg ishoda: dijete s težim stupnjem poteškoća u razvoju kreće u redovno odjeljenje redovne osnovne škole, ostala djeca, vršnjaci bez teškoća i njihovi roditelji nisu svojim odgojem pripremljeni za to, ali nisu ni isključivi za prihvatanjem novina, nastavnik ulaže veliki trud, ali zbog objektivnih i subjektivnih razloga nije u stanju uspješno odgovoriti izazovu podučavanja u inkluzivnom odjeljenju. Dijete s poteškoćama u razvoju odjednom gubi svoje djetinjstvo koje se pretvara u jedan mukotrpan trening, koji najčešće za cilj ima da njegovi roditelji dokažu kako njihovo dijete može i treba pohađati nastavu u općoj školi. Dijete vremenom pokazuje sve veći stupanj anksioznosti što dodatno otežava njegovo školovanje. Nakon nekoliko godina donosi se odluka da dijete nastavi školovanje pod posebnim uslovima. Period plasticiteta mozga je završen, dijete je anksiozno, sa „rupama“ u stečenim znanjima, vještinama i navikama, te u novonastaloj situaciji ni čitav tim stručnjaka ne može učiniti puno da se dijete maksimalno i svestrano razvije prema svojim mogućnostima (8;32).

Budimo realni i stvarajmo neophodne uslove za inkluzivno obrazovanje za onu djecu s poteškoćama u razvoju kojoj će to biti od koristi. U današnje vrijeme, na našim prostorima specijalne škole nisu zatvorenog tipa niti odvojene od života redovnih škola, dapače sve više se razvija i njeguje partnerstvo ovih škola (8;32).

Obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju posljednjih godina dobija sve veću pažnju znanstvenih i stručnih krugova, državnih organa, raznih nevladinih organizacija i udruženja osoba sa invaliditetom (6;16).

Suvremeni odgojno-obrazovni sistemi, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini, sve više odstupaju od prakse da se grade odvojeni sistemi za učenike s poteškoćama u razvoju koji se ne uklapaju u formalno utvrđene standarde. Od ranijih "redovnih" i "specijalnih" škola došli smo do jedinstvene škole, u kojoj se želi dati šansa svoj djeci bez obzira na njihove predispozicije i sposobnosti. Međutim, suvremeni pristup učenicima, u okviru kojeg je i proces inkluzije, sa sobom donosi i brojne nepoznanice kao što su način reagovanja sredine na djecu s poteškoćama u razvoju, reakcije nastavnika redovnih i specijalnih škola, reakcije roditelja djece s poteškoćama i djece bez poteškoća, vršnjaka u razredu i slično. Škola kao jedno od najvažnijih mjesta gdje se susreću sličnosti i različitosti djece, onda je ona i najprikladnije mjesto gdje se svaka posebnost i različitost može, ne samo uočiti, nego i prihvatiti, njegovati i cijeniti kao neizmjerljivo bogatstvo jednog društva.

Našavši se pred suvremenim izazovima različitih oblika, sadržaja i intenziteta, škola umnogome mijenja svoju unutarnju organizaciju, strukturu i karakter pedagoškog procesa. Izgrađuje se, zapravo, nova strategija škole u kojoj mnogi njezini čimbenici, preuzimajući odgovarajuću ulogu i mjesto u ostvarivanju zadataka odgoja i obrazovanja u svijetu intenzivnih promjena, iz osnove mijenjaju mnoge svoje osobitosti po kojima postaju prepoznatljiviji u suvremenosti (5;37).

Suvremeni pristup u radu se ogleda u potrebi omogućavanja uslova svakom pojedincu da se razvija i izgrađuje (odgaja i obrazuje) u skladu sa svojim sposobnostima i mogućnostima. To podrazumijeva permanentno razvijanje škole, mijenjanje njezine organizacije, stila i karaktera rada u skladu s intenzivnim svijetom promjena i potrebama pojedinca uvjetovanih tim promjenama.

Postoji podijeljeno mišljenje o obrazovanju djece s poteškoćama u razvoju, od onih koji se aktivno zalažu za inkluziju do onih koji su vatreni protivnici inkluzije. Strukture koje se zalažu za inkluziju zalažu se za obrazovanje sve djece s poteškoćama u razvoju bez obzira na njihove sposobnosti i potrebe. Moglo bi se reći da se ovakav stav bazira više na pravima djece, a manje na razumijevanju potreba svakog pojedinačnog djeteta (3;227).

1. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je na temelju dobijenih rezultata ispitivanja mišljenja i stavova ispitanika analizirati i utvrditi odnos prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

Zadaci istraživanja su:

- prikupiti, analizirati i komparirati odgovore nastavnika i roditelja kako bi utvrdili da li ispitanici imaju pozitivnije stavove prema suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju;
- ispitati nivo poznavanja zakonske regulative koja tretira tradicionalni i suvremeni pristup;
- ispitati i utvrditi značajnost razlika testiranih grupa ispitanika kada je u pitanju angažovanje stručnog saradnika, odnos društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu, educiranost i pripremljenost nastavnika redovnih škola za suvremeni pristup u radu, međusobna suradnja redovnih i specijalnih ustanova i opremljenost redovnih škola za suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

Na osnovu dobijenih rezultata uočene su najznačajnije poteškoće koje se javljaju u tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, identifikovati pristupe u radu koje ispitanici smatraju najkorisnijim za unaprjeđenje tradicionalnog i suvremenog odgojno-obrazovnog procesa. Na osnovu uvida u tradicionalni i suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju obrazovanja i rezultata istraživanja stavova nastavnika, roditelja i učenika došlo se do realnih karakteristika oba pristupa u radu i mogućih potreba obrazovanja djece s poteškoćama u razvoju u modelima rada koji su istraživani.

2. METODE RADA

2.1. UZORAK ISPITANIKA

Uzorak sačinjava 430 ispitanika raspoređenih u 4 poduzoraka:

- Poduzorak 1: nastavnici zaposleni u inkluzivnim odjeljenjima pri redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama (N=136);
- Poduzorak 2: nastavnici zaposleni u specijaliziranim ustanovama za odgoj i obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju (N=104);
- Poduzorak 3: roditelji djece s poteškoćama u razvoju (N=80);
- Poduzorak 4: roditelji djece bez poteškoća koja nastavni proces pohađaju zajedno s djecom s poteškoćama u razvoju (N=110).

2.2. METODE OBRADE PODATAKA

U radu su korištene metoda teorijske analize i Survey metod. Survey metoda je korištena za ispitivanje mišljenja i stavova nastavnika, roditelja i učenika. Primjenom Survey metode prikupljeni su podaci i materijal, a potom analizirani i sintetizirani. Prilikom statističke obrade dobijenih rezultata izračunata je: frekvencija odgovora, srednja vrijednost, standardna devijacija, t-test i analiza varijance. Dobiveni podaci su statistički obrađeni i prezentovani.

3. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

3.1. SMJER KRETANJA STAVOVA ISPITANIKA

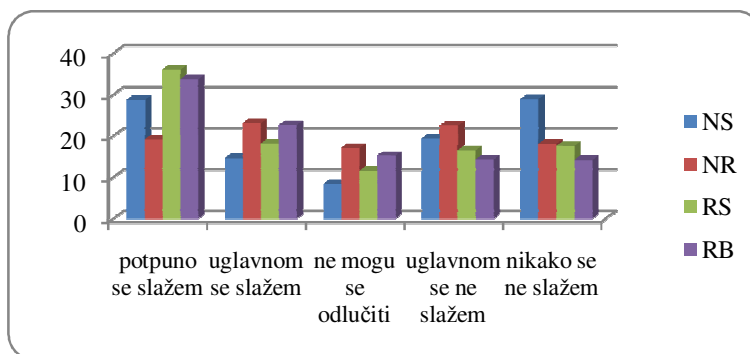
Prvi zadatak je bio istražiti i utvrditi u kojem smjeru se pretežno kreću stavovi nastavnika i roditelja kada je u pitanju tradicionalni i suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. U grafikonu 1. i tabeli 1. prikazani su sumarni procentualni rezultati odgovora ispitanika iz kojih možemo uočiti odnos ispitanika pojedinih subuzoraka prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Odgovori ispitanika zbrajani su na način da odgovori *potpuno se slažem* i *uglavnom se slažem* se objedinjuju u zajednički procenat i frekvenciju, kao i odgovori *nikako se ne slažem* i *uglavnom se ne slažem*.

Tabela 1. Procentualne vrijednosti ukupnih odgovora subuzoraka ispitanika o tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju

	potpuno se slažem	uglavnom se slažem	ne mogu se odlučiti	uglavnom se ne slažem	nikako se ne slažem
NS	28,7 %	14,6 %	8,4 %	19,4 %	28,9 %
NR	19,1 %	23,1 %	17,1 %	22,5 %	18,1 %
RS	36,1 %	18,2 %	11,6 %	16,5 %	17,6 %
RB	33,7 %	22,6 %	15,2 %	14,3 %	14,2 %
UKUPNO	29,4 %	19,6 %	13,1 %	18,2 %	19,7 %

Legenda: NS – nastavnici specijalnih škola; NR – nastavnici redovnih škola; RS – roditelji djece s poteškoćama u razvoju; RB – roditelji djece bez poteškoća

Od ukupnog broja ispitanika (430) na stavove u pravcu suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju otpada 49%. Najveći procenat stavova odnosi se na angažovanje suradnika u nastavi, stručne osobe defektološkog usmjerenja, koja može pomoći nastavniku, učeniku i roditelju pružajući stručnu i savjetodavnu pomoć. 13,1% ispitanika je u svojim odgovorima neodlučno kada je u pitanju prevaga na stranu tradicionalnog ili suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Da nisu ispunjene pretpostavke za uspješnu inkluziju ove populacije, da škole nisu opremljene za prijem ove djece i da je kompletna ova oblast još uvijek nepripremljena za primjenu potpune inkluzije djece s poteškoćama u razvoju iznosi 37,9% ispitanika, čiji stavovi jasno idu u pravcu tradicionalnog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

Grafikon 1. Sumarne vrijednosti odgovora ispitanika o tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu

3.2. POZNAVANJE ZAKONSKE REGULATIVE

Drugi zadatak je bio istražiti i utvrditi u kojoj mjeri su ispitanici upoznati s pravnom regulativom koja se odnosi na tradicionalni i suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Uvidom u tabelu 2. koja prikazuje razliku između odgovora nastavnika specijalnih i redovnih škola u poznavanju zakonske regulative koja uređuje oblast tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, može se uočiti da se ispitanici na varijabli PZAPDP, koja govori o poznavanju zakonskih akata i pravilnika koji tretiraju djecu s poteškoćama u razvoju, statistički značajno razlikuju u interpretaciji svojih stavova. Utvrđena vrijednost t-testa za ovu varijablu je 10,8 uz df 238 na nivou značajnosti od $P=0,05$. Kod druge dvije varijable koje govore o poznavanju zakonskih akata i pravilnika vezanih za specijalni i redovni odgojno-obrazovni sistem, kao i poznavanju akata koji regulišu uključivanje (inkluziju) djece s poteškoćama u razvoju u redovne škole, PZASRŠ i PZAUDP vrijednost t-testa nije statistički značajna i iznosi 0,47, odnosno -0,06, na nivou značajnosti od $P=0,05$.

Tabela 2. Rezultati t-testa za nastavnike specijalnih i redovnih škola u poznavanju zakonske regulative

Varijabla	AS n ₁	AS n ₂	SD n ₁	SD n ₂	t	df	P
PZASRŠ	2,22	2,29	1,11	1,02	0,47		
PZAPDP	1,08	1,91	0,26	0,85	10,8	238	0,05
PZAUDP	2,41	2,40	1,26	1,02	-0,06		

Legenda: n₁ - subuzorak nastavnika specijalnih škola; n₂ - subuzorak nastavnika redovnih škola

Analiza varijance u ovom istraživanju utvrđena je na osnovu rezultata deskriptivne analize, u kojoj su se na osnovnim statističkim parametrima odražavale razlike u aritmetičkim sredinama, standardnim devijacijama i varijansama. Analiza varijance procjene odnosa ispitanika (nastavnika specijalnih i redovnih škola) prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju pokazala je da Fišerov test razlika, kao i t-test, bilježi statistički značajnu razliku na varijabli PZAPDP, F=23,1 na razini od P=0,01.

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika između nastavnika specijalnih i redovnih škola u poznavanju zakonske regulative koja uređuje oblast tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Razlika u poznavanju zakonske regulative koja uređuje prava djece s poteškoćama u razvoju ide u korist nastavnika specijalnih škola. Nastavnici specijalnih škola imaju više iskustva u radu s djecom s poteškoćama u razvoju iz razloga što su angažovani u odgojno-obrazovnim ustanovama za edukaciju i rehabilitaciju ove populacije. Stoga, i ne čudi što ispitanici ovog subuzorka iznose stavove da bolje poznaju ovu problematiku, zakonske akte i pravilnike koji se odnose na djecu s poteškoćama u razvoju.

Uvidom u tabelu 3. koja testira razliku između odgovora nastavnika (nastavnici specijalnih i redovnih škola) i roditelja (roditelji djece s poteškoćama u razvoju i roditelji djece bez poteškoća) u poznavanju zakonske regulative koja uređuje oblast tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, može se uočiti da se ispitanici na dvije od tri varijable statistički značajno razlikuju u interpretaciji svojih stavova. Za varijablu PZAPDP vrijednost t-testa je negativna, -6,02 uz df 428 na nivou značajnosti od P=0,05. Za varijablu PZAUDP vrijednost t-testa je 11,4 uz df 428 na nivou značajnosti od P=0,05.

Tabela 3. Rezultati t-testa za nastavnike i roditelje u poznavanju zakonske regulative

Varijabla	AS n ₁	AS n ₂	SD n ₁	SD n ₂	t	df	P
PZASRŠ	2,25	2,48	1,06	1,34	-1,89		
PZAPDP	1,55	2,16	0,78	1,19	-6,02	428	0,05
PZAUDP	2,41	1,40	1,13	0,69	11,4		

Legenda: N – nastavnici; R – roditelji

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da između nastavnika i roditelja postoji statistički značajna razlika u poznavanju zakonske regulative koja uređuje oblast tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Nastavnici specijalnih i redovnih škola bolje poznaju zakone, zakonske akte i pravilnike koji se odnose na detekciju, razvrstavanje, opservaciju, edukaciju i rehabilitaciju djece i omladine s poteškoćama u razvoju, dok, prema iskazanim stavovima, roditelji bolje poznaju zakonsku regulativu koje uređuje oblast inkluzivnog procesa i uključivanja djece s poteškoćama u razvoju u redovan školski sistem.

U sličnom istraživanju utvrđeno je da 52,9% ispitanika tvrdi da je u potpunosti upoznato sa relevantnim zakonskim aktima, 45,1% ispitanika smatra da je djelimično upoznato, odnosno da se u slučaju nedoumice konsultuje sa sekretarom škole, dok 1,9% ocjenjuje da nije upoznat sa navedenim aktima. Iako broj onih koji su istakli da su upoznati, odnosno djelimično upoznati sa relevantnim zakonskim

aktima čini gotovo 97% ispitanika, u nastavku izvještaja analiza pojedinih pitanja ukazuje na to da je nivo poznavanja osnovnih zakonskih i podzakonskih akata mnogo niži nego što podaci u analizi poznavanja zakonske regulative pokazuju (4;13).

3.3. ANGAŽOVANJE STRUČNOG SURADNIKA

Treći zadatak je bio istražiti i utvrditi stavove ispitanika o angažovanju stručnog suradnika, defektologa određenog profila, kao pomoć nastavnicima u redovnim školama u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. U tabeli 4. može se uočiti da se ni na jednoj od šest varijabli koje govore o angažovanju stručnog suradnika i njegovoj ulozi ispitanici statistički značajno ne razlikuju u interpretaciji svojih stavova.

Tabela 4. Rezultati t-testa za nastavnike specijalnih i redovnih škola o angažovanju stručnog suradnika u nastavi

Varijabla	AS n ₁	AS n ₂	SD n ₁	SD n ₂	t	df	P
NDPRPD	1,24	1,61	0,65	0,81	1,05		
SIŠTAD	1,22	1,39	0,64	0,65	0,26		
SIUIUS	1,63	1,98	0,86	1,03	2,76	238	0,05
SNSODP	1,32	1,71	0,69	0,94	1,55		
DPRŠDT	1,07	1,50	0,25	0,68	2,70		
DSPDPN	1,32	1,50	0,70	0,72	0,39		

Najveće vrijednosti bilježimo na varijabli SIUIUS "Prema svjetskim istraživanjima jedna od opcija uspješne inkluzije je uključivanje suradnika direktno u nastavni proces" gdje je vrijednost t-testa 2,76 uz df 238, dok je na varijabli DPRŠDT, "Djeci s poteškoćama u razvoju uključenim u redovne škole neophodan je svakodnevni defektološki tretman" vrijednost t-testa 2,70 uz df 238, na nivou značajnosti od P=0,05. Nastavnici specijalnih i redovnih škola imaju jasno izgrađeno mišljenje o težini i kompleksnosti rada s djecom s poteškoćama u razvoju, gdje je svaki vid pomoći poželjan, a pomoć stručne osobe, defektologa određenog usmjerenja, prijeko potrebna.

U istraživanju stavova nastavnika i odgajatelja o inkluziji u redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama koje je proveo Bojić (2;22) na uzorku od 74 ispitanika rezultati ukazuju da veliki broj (96%) ispitanika iznosi stav da je za provođenje inkluzije neophodan timski rad stručnjaka različitih profila ističući potrebu za uključivanjem defektologa.

3.4. ODNOS DRUŠTVA PREMA TRADICIONALNOM I SUVREMENOM PRISTUPU

Sljedeći zadatak je bio istražiti i utvrditi stavove ispitanika o odnosu društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Uvidom u tabelu 5. može se uočiti da se na 4 od 5 varijabli, koje govore o odnosu društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu, ispitanici statistički značajno razlikuju u interpretaciji svojih stavova.

Tabela 5. Rezultati t-testa za nastavnike specijalnih i redovnih škola o odnosu društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju

Varijabla	AS n ₁	AS n ₂	SD n ₁	SD n ₂	t	df	P
DJDPSU	3,00	2,76	0,00	0,57	-4,18		
IOZNSS	2,02	1,69	0,87	0,79	-3,04	238	0,05
IONODP	2,77	1,66	0,49	0,76	-12,9		
IDZOUŠ	2,71	2,76	0,65	0,57	0,67		

SPUIRŠ	2,82	2,53	0,54	0,78	-3,23
--------	------	------	------	------	--------------

Legenda: n_1 - subuzorak nastavnika specijalnih škola; n_2 - subuzorak nastavnika redovnih škola

Na varijabli DJDPSU "Društvo je dobro pripremio sve uvjete za inkluzivno obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju" vrijednost t-testa je negativna -4,18, na varijabli IOZNSS "Inkluzivno obrazovanje je zasnovano na savremenim saznanjima i treba ga relizovati u našoj obrazovnoj praksi" vrijednost t-testa je -3,04, na varijabli IONODP "Bez obzira na nepripremljenost, inkluzivno obrazovanje je najbolja opcija za djecu s poteškoćama u razvoju" vrijednost je najveća i iznosi -12,9 i na varijabli SPUIRŠ "Sve dok se ne ispune sve pretpostavke za uspješnu inkluziju ne treba je uvoditi u naše redovne škole" izračunata vrijednost t-testa je -3,23 uz df 238, na nivou značajnosti od $P=0,05$.

Analizirajući statističke parametre i vrijednosti koje prethode izračunavanju t-odnosa uočljivo je da oba subuzorka smatraju da društvo nije u zadovoljavajućem obimu pripremio uvjete za inkluziju djece s poteškoćama u razvoju u redovan školski sistem te da su prisutne brojne manjkavosti i nedostaci koji otežavaju suvremeni pristup u radu s ovom populacijom. Vrijednost dobijena t-testom ukazuje da postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, na način da odgovori i jednih i drugih idu u istom smjeru, ali da nastavnici specijalnih odgojno-obrazovnih ustanova u daleko većoj mjeri iznose stav da društvo nije pripremio potrebne uvjete i ispunilo pretpostavke kako bi suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju ostvario svoj potpuni potencijal.

Uvidom u tabelu 6. koja prikazuje razliku između odgovora nastavnika (nastavnici specijalnih i redovnih škola) i roditelja (roditelji djece s poteškoćama u razvoju i roditelji djece bez poteškoća u razvoju) o odnosu društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, može se uočiti da se ispitanici statistički značajno razlikuju u interpretaciji svojih stavova na svim varijablama. Za varijablu DJDPSU vrijednost t-testa je 5,61, za varijablu IOZNSS 5,29, za varijablu IONODP 5,08, za varijablu IDZOUŠ 4,34 i za varijablu SPUIRŠ 4,31 uz df 428 na nivou značajnosti od $P=0,05$.

Tabela 6. Rezultati t-testa za nastavnike i roditelje o odnosu društva prema tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju

Varijabla	AS N	AS R	SD N	SD R	t	df	P
DJDPSU	2,87	2,54	0,45	0,76	5,61		
IOZNSS	1,83	1,43	0,84	0,70	5,29		
IONODP	2,14	1,73	0,86	0,82	5,08	428	0,05
IDZOUŠ	2,74	2,45	0,61	0,77	4,34		
SPUIRŠ	2,65	2,33	0,70	0,85	4,31		

Legenda: N - subuzorak nastavnika; R - subuzorak roditelja

Razlika dobijena testiranjem aritmetičkih sredina odgovora subuzorka nastavnika i subuzorka roditelja je razumljiva jer nastavnici, bilo da rade u specijalnoj ili redovnoj odgojno-obrazovnoj ustanovi, mogu jasnije uočiti pogreške i nedostatke koje društvo treba ispraviti kako bi suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju ostvario svoj puni potencijal.

3.5. EDUCIRANOST NASTAVNIKA U OKVIRU SUVREMENOG PRISTUPA

Sljedeći zadatak je bio istražiti i utvrditi u kojoj mjeri su nastavnici redovnih škola educirani za suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

Uvidom u tabelu 7. u kojoj su prikazani odgovori ispitanika sva četiri subuzorka o educiranosti nastavnika redovnih škola za rad s djecom s poteškoćama u razvoju, može se uočiti da nema statistički značajne razlike u odgovorima nastavnika specijalnih i redovnih odgojno-obrazovnih ustanova. Statistički značajnu razliku bilježimo između poduzoraka roditelja djece s poteškoćama u razvoju i roditelja djece bez poteškoća, kao i na subuzorcima nastavnika i roditelja. Vrijednost t-testa za

subuzorke roditelja iznosi -3,81, a za subuzorke nastavnika i roditelja iznosi 4,07 na nivou značajnosti od $P=0,05$.

Tabela 7. Rezultati t-testa subuzoraka istraživanja o educiranosti nastavnika redovnih škola

Uzorak	AS ₁	AS ₂	SD ₁	SD ₂	t	df	P
n1 – n2	4,57	4,11	0,79	0,85	1,46	238	
n3 – n4	4,28	3,66	0,91	1,23	-3,81	188	0,05
N – R	4,31	3,92	0,85	1,15	4,07	428	

Legenda: n₁ - subuzorak nastavnika specijalnih škola; n₂ - subuzorak nastavnika redovnih škola; n₃ - subuzorak roditelja djece s poteškoćama u razvoju; n₄ - subuzorak roditelja djece bez poteškoća; N - subuzorak nastavnika; R - subuzorak roditelja; AS₁ - aritmetička sredina prvog subuzorka u paru; AS₂ - aritmetička sredina drugog subuzorka u paru; SD₁ - standardna devijacija prvog subuzorka u paru; SD₂ - standardna devijacija drugog subuzorka u paru

Razliku među roditeljima tumačimo većim iskustvom roditelja djece s poteškoćama u razvoju i interakcije s nastavnicima redovnih škola koji u svojim odjeljenjima imaju djecu s poteškoćama u razvoju, dok roditelji djece bez poteškoća u svojim odgovorima, su bili daleko bliže neutralnim odgovorima iz jasnog razloga što im nedostaje iskustvo i uvid u rad nastavnika s djecom s poteškoćama u razvoju. Roditelji djece s poteškoćama u razvoju uviđaju i iznose stavove da je nastavnicima redovnih škola potrebno još doedukacije i stručnog usavršavanja za rad s djecom s poteškoćama u razvoju.

Analizirajući dobijene statističke parametre i vrijednost t-odnosa između nastavnika i roditelja možemo uočiti da su nastavnici redovnih škola ublažili odgovore nastavnika specijalnih škola, te da su roditelji djece bez poteškoća ublažili stavove roditelja djece s poteškoćama u razvoju, ali bilježimo statistički značajnu razliku između subuzorka nastavnika i roditelja što se može obrazložiti činjenicom da su nastavnici svjesniji nedostataka i potrebe doedukacije i permanentnog stručnog usavršavanja nastavnika redovnih škola. Situacija na terenu govori da je stručno usavršavanje na temu suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, koje se sada provodi nedostatno i najčešće se odnosi na brze kurseve i seminare koji traju po par dana, a učesnici poslije ovakvog vida obuke dobijaju certifikate za rad s djecom s poteškoćama u razvoju. Svim učesnicima istraživanja je jasno da je ovakav vid doedukacije kap u moru potreba koje jedan suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju iziskuje.

Do sličnih rezultata su došli Arsenović-Pavlović i sur. (1;355) kada je u pitanju dodatno obrazovanje nastavnika redovnih škola za rad s djecom s poteškoćama u razvoju. U njihovom istraživanju 83% nastavnika iznosi činjenicu da ima potrebu za dodatnim obrazovanjem.

3.6. SURADNJA SPECIJALNIH I REDOVNIH ŠKOLA

Sljedeći zadatak je bio istražiti i utvrditi suradnju ustanova koje pripadaju tradicionalnom i ustanova koje pripadaju suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Na osnovu rezultata t-testa prikazanih u tabeli 8. između odgovora nastavnika specijalnih i redovnih škola o međusobnoj suradnji specijalnih i redovnih odgojno-obrazovnih ustanova, može se uočiti da se ispitanici na varijabli SRDPSD, u kojoj se govori o iskustvu i suradnji nastavnika specijalnih i redovnih škola, statistički značajno razlikuju. Utvrđena vrijednost t-testa za varijablu SRDPSD je 9,88, a za varijablu SRŠŠŠZ je -1,95 uz df 188, na nivou značajnosti od $P=0,05$.

Tabela 8. Rezultati t-testa subuzoraka nastavnika o međusobnoj suradnji specijalnih i redovnih odgojno-obrazovnih ustanova

Varijabla	AS n ₁	AS n ₂	SD n ₁	SD n ₂	t	df	P
SRDPSD	1,67	3,32	1,14	1,37	9,88	238	0,05
SRŠŠSZ	3,94	3,75	0,96	0,87	-1,95		

Prema dobijenim rezultatima deskriptivne statistike i vrijednostima t-testa može se zaključiti da nastavnici specijalnih škola iznose da su češće ostvarivali suradnju s nastavnicima redovnih škola, dok je obratno situacija dosta rjeđa. Pojedini nastavnici redovnih škola koji rade u inkluzivnim odjeljenjima s djecom s poteškoćama u razvoju nisu surađivali s stručnjacima defektolozima iz specijalnih ustanova, ponekad iz razloga jer nisu znali kako doći do njih i na koji način ostvariti suradnju. Odgojno-obrazovne ustanove, bilo da su u okviru tradicionalnog ili suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, moraju ostvariti usku i kvalitetnu suradnju s ciljem poboljšanja uvjeta rada s djecom u inkluziji.

3.7. PRIPREMLJENOST ŠKOLA U ODNOSU NA TRADICIONALNI I SUVREMENI PRISTUP

Posljednji zadatak je bio istražiti i utvrditi pripremljenost redovnih škola za rad s djecom s poteškoćama u razvoju. Analizom odgovora nastavnika (nastavnici specijalnih i redovnih škola) i roditelja (roditelji djece s poteškoćama u razvoju i roditelji djece bez poteškoća) o pripremljenosti i opremljenosti redovnih škola za prihvatanje svih kategorija djece s poteškoćama u razvoju utvrđeno je da nema statistički značajne razlike u stavovima ispitanika. Vrijednost t-testa je 1,89 uz df 428 i na nivou značajnosti od P=0,05. Prema dobijenim rezultatima deskriptivne statistike i vrijednosti t-testa uočljivo je da, prema iskazanim stavovima ispitanika, redovne odgojno-obrazovne ustanove nisu adekvatno pripremljene, niti opremljene za prihvatanje svih kategorija djece s poteškoćama u razvoju, što svakako predstavlja kamen spoticanja za uspješniji suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

ZAKLJUČAK

Na osnovu cjelokupnog uvida u rezultate primjenjenih metoda istraživanja, rezultata obrade podataka, teorijskih razmatranja, te analizi i kondenzaciji mjernog instrumenta, može se izvesti nekoliko zaključaka o tradicionalnom i suvremenom pristupu u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu približavanja dva sistema, tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, prije svega u cilju obezbjeđivanja neophodne podrške djeci s poteškoćama u razvoju koja su uključena u redovne škole, ali i na potrebu adekvatnog informisanja nastavnika redovnih škola, učenika, roditelja i šire javnosti o specifičnim potrebama djece s poteškoćama u razvoju, njihovim sposobnostima i mogućnostima. Smatramo da bi se na ovaj način stvorila povoljnija klima za šire uključivanje ove djece u sistem redovnog odgoja i obrazovanja. Pravac u kojem će se najvjerojatnije specijalne odgojno-obrazovne ustanove razvijati je prerastanje u centre za podršku djeci s poteškoćama u razvoju u inkluzivnom procesu. Moguće je da će upravo specijalne škole predstavljati dragocjene resurse u budućnosti, prije svega kao sistemi podrške redovnim školama u kojima se već nalazi značajan broj djece s poteškoćama u razvoju. Procesom reformi specijalna škola dobija mnogo značajniju servisnu funkciju prerastanjem u centre za rehabilitaciju i edukaciju djece i omladine s poteškoćama u razvoju. Škole, odnosno centri, bi ponudili odgovarajuće usluge roditeljima djece s poteškoćama u razvoju, samoj djeci, odraslim osobama s poteškoćama u razvoju, učiteljima i nastavnicima razredne i predmetne nastave u redovnoj osnovnoj školi, profesorima u srednjim školama i ostalim stručnjacima koji treba da dobiju odgovarajuća znanja o vrsti i stupnju oštećenja. Transformacija tradicionalnog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju u suvremeni pristup u radu s specijalnih škola u resurs centre je uobičajen trend u Evropi.

Dijete s poteškoćama u razvoju koje pohađa nastavu sa djecom u redovnoj školi mnogo više će dobiti nego u specijalnoj školi ako ispunimo humane pretpostavke inkluzije. Učenici razreda u kome se školuje dijete s poteškoćama u razvoju s vremenom postaju ambasadori inkluzije jer su stvarno doživjeli zadovoljstvo pomaganja drugima. Ove osobe će kasnije cio život imati prefinjen osjećaj za pomaganje i podršku osobama s poteškoćama u razvoju. Nema dvoumljenja o tome da li inkluzija treba ili ne, pitanje je samo koji model možemo ostvariti u određenom trenutku, u određenom periodu, odnosno koliko smo spremni da ispunimo humane pretpostavke inkluzije.

U odnosu na istraživanja provedena u svijetu koja ukazuju na činjenicu da je potrebno uložiti maksimum napora, volje i htijenja kako bi suvremeni pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju dosegao svoj maksimum, može se zaključiti da se i ovo istraživanje podudara i da predstavlja značajnu osnovu za dalja istraživanja u vezi sa unaprijeđenjem tradicionalnog i suvremenog pristupa u radu s djecom s poteškoćama u razvoju.

LITERATURA

1. Arsenović-Pavlović M., Eškirović B., Jablan B. (2005), *Mišljenje nastavnika specijalnih škola o svom položaju i o promenama u školi*, u Golubović i sar. Smetnje i poremećaji u razvoju kod dece oštećenog vida, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. 307-362.
2. Bojić D. (2008), *Stavovi vaspitača o inkluziji u predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju*. Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Sremska Mitrovica.
3. Milačić-Vidojević I., Glumbić, N., Đorđević, M. (2008), *Mogućnost inkluzivnog obrazovanja dece s poremećajima autističkog spektra*, U susret inkluziji–dileme u teoriji i praksi, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu: Izdavački centar (CIDD).
4. Muškinja O. (2011), *Inkluzija – između želje i mogućnosti*, Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana AP Vojvodine. Srbija.
5. Pivac J. (2000), *Inovativnom školom u društvo znanja (škola i razvoj)*, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
6. Rapačić D., Nedović G., Ilić S., Stojković I. (2008), *Zakonski okvir i inkluzivna praksa*, U susret inkluziji-dileme u teoriji i praksi, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu: Izdavački centar (CIDD), 9–25.
7. Tomić R., Osmić I., Karić E. (2006), *Pedagogija*, Tuzla: Denfas.
8. Zečić S., Jeina Z. (2006), *Nastavnik u inkluzivnom obrazovanju*, Fojnica: Štamparija FOJNICA d.o.o.

EDIN MUJKANović, PhD
SADETA ZEČIĆ, PhD

TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO THE WORK WITH CHILDREN HAVING DEVELOPMENTAL DIFFICULTIES

ABSTRACT

Subject of this research is investigation and analysis of traditional and modern approach to the work with children having developmental difficulties. It is necessary to judge the merits and characteristics, similarities and differences as well as all advantages and disadvantages of either approach referring to the activities in the work with children having developmental difficulties. Theoretical and practical significance of the above research is recognized in a fact that exact guidelines, based upon results obtained in research, may be provided to all participants in the process of inclusion, as to enable more successful education of children with developmental difficulties. All the efforts are aimed at full socialization of children with developmental difficulties and their full integration into society as well.

The social significance of the research is recognized in an attempt that, through a proper consideration and analysis of attitudes and opinions of the teachers, parents and students both on traditional and modern approach to the work with children having developmental difficulties, a conventional wisdom and prejudices on this population of students are successfully overcome.

The results of this research are good indicator of a kind and extent of support necessary to all supporters of the modern approach in the work with children with developmental difficulties within process of reorganization of formal system of education and upbringing and all that in accordance with principles of inclusion policy and practice. The results point to the need of approaching of the two systems, a traditional and modern, within process of work with children having developmental difficulties, primarily for the purpose of providing a necessary support to the children with developmental difficulties who are attending regular schools as well as a need of providing adequate information to the formal school teachers, students and parents and general public as well on specific needs of the children with developmental difficulties as well as their abilities and capacities. We believe that this would create a more favourable atmosphere for inclusion of such children into a system of regular education and schooling.

Key words: *traditional and modern approach, children with developmental difficulties*